

Тетяна Бевз,
доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА АЛГОРИТМ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У МІСЬКІЙ ГРОМАДІ

У статті проаналізовано теоретико-методологічні підходи дослідження політичних ідентичностей. Акцентовано увагу на механізмах формування політичної ідентичності, насамперед на механізмах політичної соціалізації; механізмах політичної інституціоналізації та механізмах політичної комунікації. Відзначено, що суттєвий вплив на характер політичної ідентифікації має місце проживання індивіда (тип поселення та регіон). Місто охоплює різні форми життєдіяльності людей, має історично сформований культурний, економічний, соціальний і політичний потенціал, а також свою ідентичність, яка є аутентичною. Визначено алгоритм дослідження політичних ідентичностей у міській громаді.

Ключові слова: політична ідентичність, місто, міська громада

Татьяна Бевз. Теоретико-методологические подходы и алгоритм исследования политических идентичностей в городской общине.

В статье анализируются теоретико-методологические подходы исследования политических идентичностей. Акцентируется внимание на механизмах формирования политической идентичности, прежде всего на механизмах политической социализации; механизмах политической институционализации и механизмах политической коммуникации. Отмечается, что существенное влияние на характер политической идентификации имеет место проживания индивида (тип поселения и регион). Город охватывает различные формы жизнедеятельности людей, имеет исторически сложившийся культурный, экономический, социальный и политический потенциал, а также свою идентичность, которая является аутентичной. Определен алгоритм исследования политических идентичностей в городской общине.

Ключевые слова: политическая идентичность, город, городская община

Політична ідентичність визначається завдяки процесам і механізмам ідентифікації. «Ідентифікація — (від лат. *Identificatio* — ототожнювати, встановлювати збіг) — процес ототожнення однієї людини (суб'єкта) із іншим (об'єктом)»¹. З іншого боку, «ідентифікація є одним із елементів захисту свого внутрішнього Я»². Таким чином, визначення поняття «ідентифікація» допомагає нам зрозуміти, чому ще з давніх часів люди розмежовували спільноти на «своїх» і «ворогів», «чужих» або на «ми» та «вони». У соціальних науках під ідентифікацією, перш за все, розуміють механізм соціалізації особистості, завдяки якому індивід набуває або засвоює норми, ідеали, цінності, ролі

¹ Лейбин В. Словарь-справочник по психоанализу / В. Лейбин. — М.: АСТ, 2010. — С. 342.

² Там само. — С. 342

та моральні якості представників тих соціальних груп, до яких належить ця особа¹. У процесі успішної ідентифікації особистості важливу роль відіграють процеси соціалізації, які, у свою чергу, передбачають процеси інтерналізації, тобто процеси засвоєння особистістю або групою людей соціальних цінностей, норм, установок, стереотипів, що належать тим, з ким ця особистість або група людей взаємодіють². Отже, можна вважати, що успішна ідентифікація особистості формує її «соціальний характер», який поділяють усі члени тієї чи іншої групи³.

З усвідомлення належності себе до певної соціальної спільноти чи групи у особистості виникає відчуття тотожності з цією соціальною спільнотою. Саме це відчуття і визначається поняттям — ідентичність — «відчуття тотожності людини самій собі, відчуття цілісності, прийнятний їй образ себе у всіх своїх властивостях, якостях і ставленнях до навколишнього світу»⁴. Для того, щоб створити цілісний образ своєї особистості, людина ідентифікує себе з певними категоріями, які є частинами її соціального простору. Під політичною ідентичністю розуміють не просто усталену позицію особистості «за» або «проти» певного політичного інституту або феномену, що присутній у соціальному оточенні особистості, але й одну зі складових цілісної ідентичності особистості, адже «під ідентифікацією розуміють процес становлення уявлень індивіда про себе, своє місце в світі, відносини зі статусною та референтними групами»⁵. Тому феномен політичної ідентичності сучасні дослідники визначають не просто як індивідуальну прихильність або ворожість до тієї чи іншої партії або політичного руху. Політична ідентичність індивіда пов'язана з державою, суспільством, у яких він функціонує, з соціально-економічними, культурними їх характеристиками, які так чи так впливають на формування та структурування уподобань і ціннісних орієнтирів індивіда. Оскільки особистість постійно перебуває у певній «соціальній реальності», дуже важко встановити місце перебування та сутність феномену (ідентичності — *Т. Б.*), який водночас є і соціальним і психічним⁶. Тому у формуванні політичної ідентичності важливу роль відіграє те, як держава структурована економічно і соціально, які має культурні розбіжності всередині, ключові історичні процеси, які допомагали та допомагають формувати

¹ *Попова О. В.* Политическая идентификация в условиях трансформации общества / О. В. Попова. — СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2002. — С. 8.

² *Бергер П.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. — М.: Медиум, 1995. — 323 с.

³ *Фромм Э.* Человеческий характер и социальный процесс / Э. Фромм // Бегство от свободы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://avtonom.org/old/lib/theory/fromm/begstvo/pril.html>. — Назва з екрану.

⁴ *Лейбин В.* Словарь-справочник по психоанализу. — М.: АСТ, 2010 — С. 344.

⁵ *Попова О. В.* Политическая идентификация в условиях трансформации общества / О. В. Попова. — СПб.: Изд-во С. Петерб. ун-та, 2002. — С. 7.

⁶ *Эриксон Э.* Кризис идентичности в автобиографической перспективе (Фрагмент из книги «История жизни и исторический момент», 1975) / Э. Эриксон // Личность. Культура. Общество. — 2008. — Вып. 1(40) — С. 56.

соціальні інститути. Так, політичну ідентичність визначають як «комплекс ідейно-політичних орієнтацій і вподобань які суб'єкти політичного процесу надають собі і один одному в процесі комунікації»¹.

Політична ідентичність особистості формується внаслідок усвідомлення суспільного блага, цінностей суспільства; залученості у політичний процес, і як наслідок, ототожнення себе із суб'єктами політичного процесу і їхніми ідейно-змістовними позиціями; відмежування себе та своєї групи від носіїв іншої політичної ідентичності; емоційної залученості у політичну сферу; співвіднесення себе із політичними інститутами та усвідомлення себе як суб'єкта політичного процесу².

Політична ідентичність є однією зі складових соціальної ідентичності, вона є виявом колективної ідентичності, в якій поєднуються поняття політичного та особистісного. Колективна ідентичність — «комплекс свідомих і несвідомих уявлень, установок і практичних дій, який, будучи вагомою особистісною характеристикою, визначає віднесення людини самої себе до якоїсь спільноти»³. Саме існування колективної ідентичності передбачає існування образу «Ми» — образу, спільноти або групи, з якою себе ідентифікує індивід, встановлює свою тотожність, та образу «Вони», який змушує консолідувати образ «Ми» і відчувати свою спорідненість. Таким чином, і в встановленні колективної ідентичності важливу роль відіграє образ «значущого Іншого». Результатом успішної ідентифікації особистості є укладання внутрішньої ідентифікації із «значущим Іншим», тобто об'єктом, спільнотою, групою, в яких ця особа функціонує. Колективна ідентичність базується на усвідомленні спільних переконань, наявності спільних інтересів, символів, стереотипів, поведінкових норм і спільних уявлень щодо тієї спільноти, до якої відносять себе індивіди⁴. Отже, колективна ідентичність інтерсуб'єктивна, усвідомлюється всіма членами певної групи, колективу, спільноти.

Політична ідентичність виявляється у національній, громадянській, макрополітичній, ідейно-політичній (партійній) ідентичностях і посідає місце в одному ряду з іншими ідентичностями особистості, такими як соціально-рольова іден-

¹ Семенов І. С. Политическая идентичность / И. С. Семенов // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 1 Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий / [отв. ред. И. С. Семенов]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 72.

² Малинова О. Ю. Макрополитическая идентичность / О. Ю. Малинова // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 1 Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий / [отв. ред. И. С. Семенов]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 73.

³ Пантин В. И. Коллективная идентичность / В. И. Пантин // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 1 Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий / [отв. ред. И. С. Семенов]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 29.

⁴ Там само. — С. 30.

тичність (расова, гендерна, професійна), соціокультурна ідентичність (мовна, релігійна, національно-цивілізаційна, етнічна), просторово-територіальна ідентичність (регіональна, локальна, наднаціональна) тощо. Окрім того, всі ідентичності особистості так чи так пов'язані між собою, тому одна ідентичність особистості може підкріплювати або послаблювати іншу, допомагаючи індивіду прилаштуватися до його соціального світу та існувати в ньому гармонійно, відчувати свою «цілісність».

Важливо зазначити, що дослідники виділили два прояви політичної ідентичності, а саме: 1) політичну ідентичність як «набір характеристик цінностей та мотивацій учасників та емоційну залученість індивіда в політику»; 2) політичну ідентичність як «проекцію національно-цивілізаційних, етнонаціональних, расових, релігійних, конфесійних, територіальних, вікових, гендерних, культурних та інших складових соціальної ідентичності у політичну сферу». Таким чином, існує політична ідентичність на особистісному рівні, як ототожнення індивіда з тими чи іншими ідейно-змістовними цінностями, які виявляються у політичному житті, та ширше значення політичної ідентичності, яке стосується існування великих спільнот, таких як нація, етнос тощо.

Одним із традиційних і найочевидніших (але аж ніяк не безперечних) способів пояснення політичної ідентичності є вказівка на соціальне оточення і походження індивіда, тобто на соціальні контакти індивіда. Наприклад, у дослідженні К. Ленгтон і Р. Раппопорта голосування у 1964 р. за С. Альєнде в Чилі пояснювалося тим, що «робітники, які жили в робітничому середовищі, стали ідентифікувати себе як робітників»¹. Подібний підхід середини 1960-х рр. сучасною зарубіжною політичною наукою відкидається. Політична ідентифікація людей не є простим, прямим, безпосереднім породженням соціального середовища. Відповідно до теоретичної моделі 1990-х рр. домінуючим серед дослідників є «типовий обиватель», який, серйозно ставлячись до своїх громадянських обов'язків, успішно уникає зайвого поглинання політикою. Громадяни самі виступають збирачами і тлумачами політичної інформації².

Згідно з концепцією диспозицій В. Ядова, ідентифікаційні стратегії індивіда, в тому числі й політичні, базуються на комплексі соціально-демографічних, статусних факторів. Рід занять, характер і рівень освіти, посадовий статус (керівник або підлеглий), умови та характер праці, вік і стать індивіда — все це вносить свою лепту у формування політичної ідентичності

¹ Политическая наука: новые направления. — М.: Вече, 1999. — С. 242.

² Попова О. В. Социально-демографические факторы политической идентичности / О. В. Попова // *Miscellanea humanitaria philosophiae: Очерки по философии и культуре*. Серия «Мыслители», Вып. 5. / К 60-летию профессора Юрия Никифоровича Солонина. — Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. — С. 170—184.

людини¹. Л. Козер вказував, що модель множинної належності до груп з конфліктуючими інтересами і цінностями необхідно аналізувати з погляду її функціонального значення для структури суспільства².

Серед механізмів формування політичної ідентичності виокремлюють такі: 1) механізми політичної соціалізації, які допомагають знайти місце індивіда у політичному просторі, ототожнити себе з певними політичними групами; 2) механізми політичної інституціоналізації, що вироблюють моделі поведінки, що є звичними для індивідів, які посідають одне і те саме місце у політичному просторі; 3) механізми політичної комунікації, які допомагають формувати загальну картину світу, виправляти уявлення про групи, що існують і з'являються у політичному просторі³. За допомогою цих механізмів у особистості виробляється ідейно-політична самоідентифікація — «прийняття індивідом або групою комплексу уявлень, цінностей, установок і переконань»⁴.

Політичної ідентичності особистість набуває саме через «політичну соціалізацію», яка визначається як «процес засвоєння конкретним індивідом політичних цінностей, установок, правил політичної поведінки конкретного суспільства»⁵. Липпман У. стверджував, що «коли мова заходить про подібність політичних уподобань, то пояснення цієї спільності, перш за все, слід шукати в принципах виховання у дитячому садочку і в школі, у впливі церкви, а не у захмарному просторі, де перебувають Групова Свідомість і Національний Дух»⁶. У процесі первинної соціалізації у індивіда з'являються стандартні нормативно-ціннісні орієнтири, притаманні його соціальній групі, яка вписана у великий «соціальний універсум», на які у процесі вторинної соціалізації накладаються ідейно-політичні переконання, які співвідносяться із базовими ціннісними переконаннями особистості. «На підставі самовіднесення з політично значущим актором відбувається трансформація індивідуаль-

¹ См.: Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология / Г. Г. Дилигенский — М.: Новая школа, 1996. — С. 166.

² Козер Л. Функции социального конфликта / Л. Козер. — М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. — С. 103.

³ Пушкарева Г. В. Механизмы формирования политических идентичностей в политическом пространстве современного общества / Г. В. Пушкарева // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 2 Идентичность и социально-политические изменения в XXI веке / [отв. ред. И. С. Семененко]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 113.

⁴ Холодковский К. Г. Идейно-политическая, партийная самоидентификация / К. Г. Холодковский // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 1 Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий / [отв. ред. И. С. Семененко]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 012. — С. 100.

⁵ Поцелуев С. П. Символические средства политической идентичности. К анализу постсоветских случаев / С. П. Поцелуев // Трансформация идентификационных структур в современной России. — М.: Московский общественный научный фонд, 2001. — С. 115.

⁶ Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман. — М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. — С. 74.

них ідейно-політичних уподобань у політичну ідентичність, яку уособлює референтна група або її лідер (лідери)»¹. Ототожнення із референтними групами відбувається завдяки певним механізмам ідентифікації. Політична ідентичність індивіда формується за допомогою певних механізмів творення цієї ідентичності, які «складаються як єдність об'єктивних факторів і умов, за допомогою яких може існувати групова різноманітність у політиці, а також суб'єктивних зусиль людини, які націлені на когнітивне засвоєння цього різноманіття»². Тобто, для формування політичної ідентичності важливим є не тільки соціально-культурне оточення індивіда, але і його особистісні характеристики, мисленеві здібності. Політичну ідентичність варто розглядати як «ансамбль політичних цінностей і принципів, які ми визнаємо як базис нашої політичної групи»³. Таким чином, важливою складовою політичної ідентичності індивіда є його політичні цінності, соціальні норми, ролі, очікування, адже «ідентифікаційні стратегії людей орієнтовані на вибір «системи координат», груп, категорій, що є відомими в суспільстві»⁴.

Підсумовуючи, варто зазначити, що на формування політичної ідентичності індивіда істотно впливає той соціокультурний простір, у якому він мешкає, ті свідомі і несвідомі уявлення та установки, які є прийнятними у певному соціальному колективі. Тому, на нашу думку, у процесі становлення політичної ідентичності важливий вплив на її формування справляють історичний, етнічний, економічний, регіонально-культурний і мовний чинники.

Історичний чинник зумовлює той контекст, який у подальшому впливає на соціалізацію індивіда. Історичний фактор передбачає існування певних сформованих моделей поведінки, традицій, ментальності, стереотипів, яких дотримується населення.

Варто зазначити, що історичний чинник зумовлює виникнення регіонально-культурного фактора, що має визначальний вплив на формування переконань, цінностей індивідів, через які визначають політичну ідентичність особистості та певних соціальних груп. Регіонально-культурний чинник є одним із

¹ Семененко И.С. Политическая идентичность / И. С. Семененко // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 1 Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий / [отв. ред. И. С. Семененко]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 73.

² Пушкарева Г. В. Механизмы формирования политических идентичностей в политическом пространстве современного общества / Г. В. Пушкарева // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 2 Идентичность и социально-политические изменения в XXI веке / [отв. ред. И. С. Семененко]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 112.

³ Furio Cerutti Political identity of the Europeans? // SAGE Publications Thesis Eleven, Number 72, London, February 2003.

⁴ Попова О. В. Политическая идентификация в условиях трансформации общества / О. В. Попова. — СПб.: Изд-во С. Петерб. ун-та, 2002. — С. 51.

вагомих факторів політичної соціалізації, який відіграє важливу роль у формуванні політичних поглядів та орієнтацій особистості, адже «суттєвий вплив на характер політичної ідентифікації має місце проживання індивіда (тип поселення та регіон)»¹. У цьому контексті цінним для дослідження є місто як спільнота громадян, як складний, системний багаторівневий об'єкт, який розкривається в соціокультурній перспективі, і як складне політичне та соціокультурне утворення, в якому інтерес представляють ідентичності громадян, а також колективна ідентичність міської громади. Місто охоплює різні форми життєдіяльності людей, має історично сформований культурний, економічний, соціальний і політичний потенціал, а також відзначається своєю ідентичністю, яка є аутентичною.

Місто — це соціальний простір і об'єднання співтовариств. Місто виникає як спільнота індивідів, однак з часом починає впливати на своїх членів як зовнішня сила, формуючи їх відповідно до своїх цілей і інтересів. Характеризуючи місто як соціальну систему, маємо усі підстави стверджувати, що вона впливає на особливості міської спільноти. Історичні умови, суспільний поділ праці, соціальні структури, що сформувалися, становлять відносно цілісну соціальну спільноту. Важливо враховувати специфічні характеристики міста як домігант, що визначають особливості світогляду, установок і поведінки, соціальної ідентичності його жителів. Свідомість людини будується як «ідентифікаційна матриця» (С. Московічі), в основі якої — різні групові ідентичності. Щоб створити загальну картину міста, її ідентичність, потрібно зібрати всі елементи міста: географічне положення, історичне минуле, соціальну структуру, локальні особливості, будівлі, пам'ятники, вулиці, людей, дворики, запахи, говірки, повсякденні і святкові події, свята, колорит, традиції, видатних одеситів, ресурсний потенціал громади, етнопонаціональний склад мешканців, структуру релігійного середовища, особливості інформаційного простору, економічну ситуацію, специфіку функціонування локальних влад та їхню політику, політику центральної влади, орієнтири й позиції місцевих лідерів та інші.

Міський простір забезпечує рівні можливості для всіх членів міської громади, незалежно від їх віку, статі, сімейного, майнового стану. У соціальному просторі міста «виробляється» людський досвід, місто стає місцем мобільності і повсякденних практик. Спосіб розміщення городян у соціальному просторі міста пов'язаний з ідентичністю і соціальною активністю: визначенням соціальної ролі «городянина» і здатністю до прояву ініціативи та реалізації колективної соціальної дії, спрямованої на підвищення добробуту міського середовища.

¹ *Стегній О.* Геополітичні пріоритети України: моніторинг громадської думки / *О. Стегній* // Українське суспільство 1992—2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. За ред. д.екоп.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2012. — С. 15.

Перебування людини в соціальному просторі безпосередньо пов'язане з його соціальним самовизначенням, його ідентичністю, а також з «ідентичністю, яка пов'язана з містом» (urban-related identity)¹. Міська (локальна) ідентичність, пов'язана з причетністю людини до місця проживання, являє собою одну з найбільш значущих соціальних ідентичностей поряд з професійною, етнічною, релігійною та ін.

Для дослідження політичної ідентичності міста візьмемо Одесу. Такий вибір зумовлено низкою чинників: 1) «становище, клімат, дистанція від центральної влади, меркантильний шлюб Чорного моря з чорноземом, попит і пропозиція, етнічно строкате населення, розумні адміністратори»²; 2) історія Одеси більше схожа на історію окремої держави, ніж на історію міста; 3) має історичну дату заснування міста; свій імідж, тобто «бренд міста»; 4) Одеса володіє «неповторним символічним капіталом, автентичним «Я» (О. Согомонов); 5) Одеса розвивалася як один з найбільших у Європі центрів торгівлі та транспорту, чому сприяв отриманий містом у 1817 р. режим «порто-франко»; 6) є пограничним регіоном (місто Одеса, яке є головним містом суб'єкта євро регіону, співпрацює з прикордонними територіями суміжних держав); 7) у символічному просторі міста співіснують між собою локальна, регіональна, етнічна, національна, радянська, сучасна і європейська моделі минулого; 8) Одеса історично посідала провідні місця за темпами розвитку міста, а з 1974 р. є містом з мільйонним населенням; 9) одесити підтримують і розвивають давні традиції міського самоврядування, які були започатковані з отриманням містом самоврядних прав згідно з «Городовим положенням для Одеси» у ХІХ ст.; 10) «Одеса — місто майже всіх народів, особливо європейців: тут ви зустрінете комерсантів усіх націй і міст, які мають відносини з великими містами Європи...»³; 11) поліетнічність Одеси (Одеса — грецьке місто (греки першими освоїли територію), Одеса — єврейське місто (субкультура міста неможлива без євреїв і їхньої культури), Одеса — українське місто, Одеса — російське місто (участь Російської імперії у розбудові міста).

Ми виходимо з того, що місто як система соціокультурних інститутів і як простір соціокультурної взаємодії базується, з одного боку, на спілкуванні, на усвідомленні належності всіх до єдиної спільноти — міської громади, а з іншого, — на впорядкованості цього спілкування, на розподілі ролей і функцій — на ієрархії. Тому, на нашу думку, у процесі становлення полі-

¹ Lalli M. Urban-related Identity: Theory, Measurement and Empirical Findings. URL: M. Lalli [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/78116044/Place-Identity>

² Губарь О. 100 вопросов «за Одесу» / О. Губарь. — Одесса: Киноцентр, 1994. — С. 4.

³ Цит. за: Губарь О. 100 вопросов «за Одесу» / О. Губарь. — Одесса: Киноцентр, 1994. — С. 89.

тичної ідентичності міста важливий вплив на її формування справляють: 1) географічне положення міста; 2) історичне минуле; 3) особливості функціонування локальних влад та їхня політика; 4) етнонаціональний склад мешканців міста; 5) соціальна структура; 6) економічна ситуація; 7) ресурсний потенціал громади; 8) релігійне середовище; 9) специфіка інформаційного простору; 10) якість громадянського суспільства.

Теоретичні розробки, вивчення емпіричного матеріалу з діяльності міської громади дозволили нам виділити рівні політичної ідентичності, які спостерігаються у міському просторі: а) фрагментарна; б) пристосовницька; в) конфронтаційна; г) самодостатня політична ідентичність.

На нашу думку, важливим для дослідження політичних ідентичностей є культурний вік міста, а також детермінанти його утворення — географічні, економічні, демографічні, технологічні і фіксація історично сформованого культурно-господарського образу міста, яке заповнене різними формами життєдіяльності людей, що визначає його культурний, економічний, соціальний потенціал. Адже «форма, призначення, розмір, внутрішнє планування чи зовнішній дизайн — усе це є свідченням природи, особливостей розподілу та боротьби за владу, властивих даному суспільству. Боротьба за владу в своїй основі спирається на значення, які репрезентував чи міг би репрезентувати міський простір»¹.

Водночас, політична ідентичність в умовах великого поліетнічного міста виявляється на різних рівнях інституціоналізації і у взаємодії з різними сферами діяльності стикається з іншими видами ідентичності: громадянською, етнічною, релігійною, соціальною, мовною, гендерною. Крім того, вважаємо за необхідне у процесі дослідження звертати увагу та такі ключові характеристики політичної ідентичності, як: 1) мінливість і змінність; 2) поєднання різних контекстів, ролей, досвіду, смислів, концептів; 3) невіддільність від процесу комунікації і взаємодії акторів; 4) конструювання за допомогою текстів, дискурсивних практик, мовних засобів.

Вихідними умовами регіонального розвитку міста Одеси вважаємо її геополітичну систему, яка характеризується як пограниччя, демографічний і комунікаційний ресурси, етнополітична та економічна структури, соціально-культурна сегментація. Саме вони зумовили логіку політичної, економічної соціальної та культурної системи міста. Пограниччя — це місце, де стикаються різні ідеї, різні культури, різні погляди, вони взаємозапліднюються, взаємозбагачуються. Переплетіння пограниччя відіграють значну роль в артикуляції ідентичностей. Зовнішньополітичні орієнтації громадян міста є складовою політичної ідентичності.

¹ Short J. *Cities as Text* / J. Short // Short John Rennie. *The Urban Order: An Introduction to Cities, Culture, and Power*. — Cambridge: Blackwell, 1996. — P. 390.

У структурі ідентифікації населення Одеси важливим був етнічний маркер*. Утверджувався принцип групової колективної адаптації етнічних общин у соціально-економічному розвитку Одеси, формувалася своєрідна етноспеціалізація у галузях економіки, міському самоуправлінні та культури.

У реальності місто — це система знаків, які демонструють владу і престиж, статус і вплив, перемоги і поразки¹. Створення впізнаваності тієї чи іншої соціальної, етнічної або релігійної групи пов'язане з символізацією, тобто способом конструювання реальності, встановлення і означення діючих ієрархій у структурі політичної влади, соціальних відносинах, культурних і конфесійних просторах². Іменний простір міста Одеси закріпили за собою етнічні групи*. У цьому контексті важливим є дослідження міської політики пам'яті через вивчення символічної структури дискурсів про минуле, втілених у різноманітних маркерах і місцях пам'яті. Символічне маркування міста, а також міської громади відбувається і через різноманітні ідеології та ідентичності, які щоденно проектуються на міський простір.

Виходячи з того, що міста — це «системи комунікацій, які свідчать про те, хто є носієм влади, і те, на чому ця влада тримається»³, необхідно досліджувати політику центральної влади щодо міста Одеси, специфіку функціонування локальних влад та їхню політику, а також політичні орієнтири й позиції місцевих лідерів, діяльність політичних партій, їхню участь у виборчих кампаніях крізь призму функціонування міської громади.

У процесі формування політичної ідентичності громадян важливу роль відіграють політичні інститути, зокрема партії, які посідають певне місце у політичному просторі. Крім того, «у повсякденному житті (у пострадянських країнах), коли особистості доводиться, так чи так, долати небезпечну самотність, відчуття байдужості суспільства і відокремленість держави, для такої атомізованої людини практичну роль відіграє саме

* В Одесу приїздили болгари і греки, албанці й італійці, вірмени і французи, росіяни і українці, поляки і євреї. Може, саме тоді і виник знаменитий вираз «Одеса-мама», адже вона давала всім охочим свій притулок.

¹ Там само.

² Бурдьє П'єр. Соціальное пространство и символическая власть / П'єр Бурдьє [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bourdieu.name/content/socialnoe-prostranstvo-i-simvolicheskaja-vlast>

* Практика відновлення первинних назв елементів міського середовища не є поширеною в сучасній топоніміці. Одним з небагатьох винятків може бути приклад м. Одеси, де рішенням міської влади більшості вулиць центральної частини міста було повернено історичні назви. В Одесі є такі топоси: Італійська, Грецька, Болгарська, Єврейська, Польська, Велика і Мала Арнаутські вулиці, Французький бульвар, Польський спуск.

³ Short J. Citi as Text / J. Short // Short John Rennie. The Urban Order: An Introduction to Cities, Culture, and Power. — Cambridge: Blackwell, 1996. — P. 390—413.

групова ідентифікація»¹. Тому партійна самоідентифікація не є винятком, а є особливим різновидом колективної ідентичності. Партійна самоідентифікація є важливим елементом для вивчення електоральної поведінки населення. Вона набуває мобілізаційних характеристик, залучаючи прихильників, членів партії до певних дій, водночас, впливає на стабільність існуючого режиму, виконує функцію його легітимації². Проте варто зазначити, що «вербальна самоідентифікація з партією не завжди збігається із моделлю поведінки» населення³. Підтримкою політичної ідентичності є членство у політичній партії, яке виявляє партійну самоідентифікацію індивіда, а саме — «самовіднесення індивіда або групи до прихильників існуючих у даному суспільстві партій, або інших значущих політичних груп»⁴. Проте, членство в партії або в іншій політично значущій групі не обов'язково завжди конституює та виражає політичну ідентичність особистості, швидше, членство у політичній партії передбачає політичну поведінку та електоральний вибір населення⁵.

Важливим ресурсом політичного розвитку міста є електоральна ідентичність. Для конструювання політичної ідентичності міської громади вагомою була мотивація електорального вибору городян, інтерес до політики і електоральна поведінка, мотивація протестного голосування, а також вплив історичних традицій на електоральну поведінку й інші питання електорального вибору.

Дієвими каналами комунікації виступають засоби масової інформації (включаючи Інтернет і соціальні мережі), які є ключовими у висвітленні певних політичних подій, діяльності органів місцевої влади, її очільників, політичних партій, позицій лідерів, громадських організацій у житті міської громади. Водночас варто наголосити, що засоби масової інформації не можна зводити лише до комунікаційно-технічного впливу,

¹ Рашковский Е. Б. Многозначный феномен идентичности: архаика, модерн, постмодерн / Е. Б. Рашковский // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 2 Идентичность и социально-политические изменения в XXI веке / [отв. ред. И. С. Семенов]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 358.

² Циганенко Г. Партійна ідентифікація та електоральна поведінка / Г. Циганенко // Соціальна психологія. — 2004. — № 2(4). — С. 68.

³ Попова О. В. Развитие теории политической идентичности в отечественной и зарубежной политической науке / О. В. Попова // Идентичность как предмет анализа: сборник статей по итогам Всероссийской научно-теоретической конференции ИМЭМО РАН, 2010. — С. 20.

⁴ Холодковский К. Г. Идеино-политическая, партийная самоидентификация / К. Г. Холодковский // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 1 Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий / [отв. ред. И. С. Семенов]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 100.

⁵ Фадеева Л. А. Политика идентичности: акторы, стратегии, дискурсы / Л. А. Фадеева // Политическая идентичность и политика идентичности в 2 т.: Т. 2 Идентичность и социально-политические изменения в XXI веке / [отв. ред. И. С. Семенов]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 73.

адже вони є не тільки технічними засобами поширення інформації, але і здійснюють потужний соціальний вплив¹. У поєднанні з чинниками політичної соціалізації та ідентифікації засоби масової інформації впливають на партійну, ідеологічну самоідентифікацію, і саме вони формують політичні цінності, установки, стереотипи, ідеологічні переконання. Механізмами конструювання політичної ідентичності міста виступають засоби масової інформації, оскільки вони є безпосереднім відображенням розвитку самосвідомості міської громади, а з іншого боку, виступають важливим механізмом формування та впливу на розвиток політичної ідентичності городян.

Церква також є агентом впливу в сучасному суспільстві, оскільки претендує на роль важливого політичного актора у сфері конструювання політичної ідентичності. З одного боку, церква — це той інститут, якому найбільше довіряють громадяни, з іншого — наявність значної кількості конфесій сприяє формуванню різних ідентичностей.

На нашу думку, для дослідження політичних ідентичностей міської громади необхідно здійснити аналіз взаємовідносин реальних інститутів міського управління та представників громадянського суспільства, насамперед міської громади, дослідити механізм їх практичної взаємодії з рівнем соціально-економічного розвитку конкретної муніципальної організації, показати її вплив на окрему особистість, її поведінку в міському середовищі в контексті громадянської участі та спільної діяльності на основі громадянських цінностей та інтересів. Доречним буде також визначити набір функцій міського середовища, його інституційну структуру ціннісних орієнтирів і установок, складових політичної ідентичності, їх вплив на різні види соціальної діяльності.

У Хартії Європейського Союзу дається різнобічна характеристика європейської ідентичності. Серед найважливіших рис варто виділити спільність долі, залежність народів Європи один від одного у спільному будівництві мирного європейського порядку; спільність цінностей, які беруть початок у класичній старовині, християнстві, Ренесансі та Просвітництві й засновані на толерантності, гуманізмі і братерстві, визнанні фундаментальних прав людини і норм права, впровадженні в загальних принципах, що підтверджують волю індивідуальної і соціальної відповідальності; спільність життєвого простору, в якому розвивається європейське громадянство, згідно з яким усі громадяни у всіх державах-членах мають ті самі права й обов'язки. Європейська ідентичність означає створення політичної, економічної та соціальної спільнот. Відповідно до Хартії європейська ідентичність виявляється у специфічній відповідальності: тільки через співробітництво, згуртованість і

¹ Штромайер Г. Політика і мас-медіа / Г. Штромайер; пер. з нім. А. Оран. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — С. 23.

єдність може Європа ефективно допомагати розв'язувати власні та світові проблеми, розбіжність у європейській політиці — безвідповідальність, яка може призвести до хаосу¹.

Однією з важливих спроб концептуалізувати європейську ідентичність виступає прагнення прив'язати її до обраного та обмеженого культурно-політичного «спадку» — доробку античної Греції, Риму, християнської традиції, які впродовж своєї історії європейці не припиняли культивувати, ідентифікувати, підтримувати та розвивати. Другий домінуючий спосіб осмислення європейської ідентичності — це пов'язування її з винятковим призначенням Європи, яке безпосередньо близьке усім європейцям, але відділяє та відрізняє їх від усіх інших. Це призначення — нести у світ раціональність, модерність, демократію та права людини. У статті «Зауваги щодо центрально-європейської ідентичності» А. Лієм наголошував, що «існують європейці від народження, і є такі, котрі мусять собі на це заслужити. Це тривалий шлях, якщо не мати за собою традиції «громадянського суспільства громадян» і прагнути його здобути, доробитися до такого суспільства і такої історичної перспективи. Тут потрібні велике терпіння і мужність»².

На думку іспанської дослідниці М. Гібернау, європейська ідентичність, як і національна ідентичність, коли її прищеплює держава, — це спрямована згори вниз інституційно створена ідентичність, призначена сприяти зв'язкам солідарності серед розмаїтого населення, але, разом з тим, це більшою мірою проект на майбутнє, ніж реальність³.

Поділяємо позицію Е. Моріна стосовно того, що комплексна європейська ідентичність може бути сформульована, тільки беручи до уваги «всю сукупність невизначеностей, двозначностей і протиріч». Формування європейської ідентичності на рівні свідомості можна простежити завдяки дослідженням (осінь, 1996 р.) Євробарометра, який продемонстрував, що громадяни Європейського Союзу все ще мають труднощі з усвідомленням себе як європейців. Згідно з даними, тільки 3 % почуваються європейцями безвідносно до національного громадянства. Натомість, 24 % пишаються європейським прапором, а 19 % — європейськими збірними на спортивних змаганнях. Крім того, 51 % почувалися певною мірою європейцями, а 46 % відчували прив'язаність тільки до національної ідентичності⁴. Таким чином, можна стверджувати, що в середині 1990-х рр. XX ст. у повсякденній практиці ідентифіка-

¹Тихомирова С. Б. Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції / С. Б. Тихомирова // Наукові записки. Політичні науки. — 2005. — № 45. — С. 5—60.

²Лієм А. Зауваги щодо центральноєвропейської ідентичності / А. Лієм // «І». — 1997. — Ч. 9.

³Гібернау М. Ідентичність нації / М. Гібернау. — К.: Темпора, 2012. — С. 151.

⁴Дірк Я. Європейська ідентичність: факти і вимисли. 11 вересня 2003 р. / Дірк Якобс, Мейер Роберт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page205.html>

ція європейським проектом була слабкою, а національна ідентичність усе ще важила багато.

Водночас, традиційний розподіл між «своїми» і «чужими» йшов за належністю до західної культури. Європейці не розглядали один одного як справжніх іноземців. Наприклад, у Бельгії, Данії, Німеччині іноземцями вважають, швидше, турків, арабів та азіатів. Ідентифікація з європейським проектом і є другорядною, але кордони між «своїми» і «чужими» — це кордони між автохтонним населенням, емігрантами з інших європейських країн, з одного боку, та емігрантами з-поза Європи, особливо небілими, з іншого боку¹.

Упродовж останніх десятиліть активно відбувається процес євроінтеграції. За вдалими визначенням Й. Крейга та Д. Лайта, «відбувається європеїзація (або реєвропеїзація) національних суспільств — їх повернення до Європи»². Важливо наголосити, що учасником цього процесу стала й Україна. Незважаючи на декларацію євроінтеграції, «більшість громадян України не відчувають себе європейцями, не усвідомлюють свою належність до культури й історії європейського співтовариства. Лише третина (32,4 %) опитаних тією чи іншою мірою ідентифікує себе як європейці; а понад половина (60,5 %) — не вважають себе причетними до європейської спільноти»³. Ці дані стосуються 2008 р. Від того часу пройшло достатньо часу. Змінювалися вподобання українців. Восени 2013 р. Україна готувалася до підписання Асоціації з Європейським Союзом. Підписання не відбулося з ініціативи української влади. Народ виступив проти. Протистояння переросло в Майдан. У цьому контексті варто звернутися до досвіду європейських традицій України. Важливим маркером європейської ідентичності для України є місто Одеса, яке в усі періоди його історії називали «європейським містом», містом, яке пов'язувало завжди Україну з Європою.

Методологічною основою роботи є концепція соціального конструктивізму як спосіб аналізу політичної ідентичності. Ми виходили із принципу конструювання реальності, який передбачає аналіз дискурсивної активності політичних акторів, які самовизначаються у політичному, економічному, етнічному та культурному просторі міста. «У конструюванні ідентичності використовується будівельний матеріал історії, географії, біології, продуктивних і репродуктивних інститутів, колективної пам'яті та індивідуальних фантазій, апарату влади та релігійних одкровенень. Однак індивіди, соціальні групи та суспільства використовують усі ці матеріали та переосмислю-

¹ Дірк Я. Європейська ідентичність: факти і вимисли. 11 вересня 2003 р. / Дірк Якобс, Мейер Роберт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page205.html>

² Craig Y. Place, National Identity and Posts—socialist transformations: an Introduction / Y. Craig, D. Light // *Political Geography*. — Volume 20. — Issue 8, November 2001. — С. 945.

³ Українці хочуть у ЄС // *Дзеркало тижня*. — 2008. — 26 квітня — 16 травня.

ють їх значення відповідно до соціальних детермінант і культурних проектів, що вкорінені в їх соціальній структурі та просторово-часовому вимірі»¹.

Аналіз документальних джерел допоміг у вивченні нормативних правових документів, що регламентують різні аспекти життя міста, в яких закріплювалися норми міського життя. Вивчення документів і матеріалів ЗМІ дало можливість визначити характер представленості проблематики, пов'язаної з інституціоналізацією політичної ідентичності міської громади у міському просторі.

У роботі застосовано принцип цілісності, який дав можливість показати місто як цілісне утворення, яке складається з частин, пов'язаних між собою просторовими відносинами. За допомогою принципу системності досліджено загальний зв'язок явищ, співвідношення частин і цілого у міському поліетнічному соціумі. Розглянуто громадянську участь і громадянську дію міської общини, які різняться ефективністю і методами впливу на владу.

Таким чином, на основі теоретичних напрацювань та емпіричної бази дослідження можна дослідити політичні ідентичності міської громади через параметри простору і часу, географічні і демографічні чинники, організацію і функціонування місцевої економіки, зовнішньополітичні орієнтири, структуру релігійного середовища, становище церков, форми/способи політики пам'яті, ресурсний потенціал громади, мовну і культурну політику, специфіку комунікативних мереж завдяки участі громадян у органах місцевого самоуправління, діяльності політичних партій, громадських організацій, у виборчих кампаніях до центральних і місцевих органів влади.

Tetyana Bevz, ScD in History, Chief Scientific Fellow at the Department of Social and Political History of Kuras Institute Of Political and Ethnic Studies

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES AND ALGORITHM OF RESEARCH OF POLITICAL IDENTITIES IN THE URBAN COMMUNITY

Theoretical and methodological approaches to the study of political identities are analysed in this article. The attention is focused on the mechanisms of formation of political identities, especially on the mechanisms of political socialization, mechanisms of political institutionalization and political communication mechanisms. It is noted that a significant impact on the nature of political identification is made by individual resident (type of settlement and region). The city covers various forms of human activity and has a historical cultural, economic, social and political potentials and their authentic identity. Algorithm of the study of political identities in the urban community is defined.

Valuable is the research of the city as a community of citizens and as a complex, multi-system object, as a political and socio-cultural formation in which the interest is represented by the citizens' identities and collective identity of the community. Elements of the study of political identity of the city are: geographical location, historical background, social structure, local features, buildings, monuments,

¹ Castells M. The power of identity: The information age (Economy, society, and culture) / M. Castells. Vol. 2. — Malden, Oxford, Carlton: Wiley-Blackwell, 2004.

streets, people, courtyards, smells, dialects, casual and festive events, holidays, colour, tradition, prominent residents, resource potential of the community residents, ethno-national composition, structure, religious environment, specific features of the information environment, economic situation, specific operation of local authorities and their policies, central government policies, guidelines and position of local leaders and others. The symbolic marking of the city and of the community happens through various ideologies and identities that are daily designed for urban space.

In the process of political identity of citizens an important role is played by political institutions, including parties that occupy a special place in the political space. An important resource for the political development of the city is the electoral identity. To construct a political identity of the community significant motivation was the electoral choice of citizens, interest in politics and electoral behaviour, motivation of protest votes, and the impact on the historical traditions of electoral behaviour and other issues of electoral choice.

Key words: political identity, city, urban community.

References

1. Berger, P. L., Luckmann, T. *The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge* [Russian edition: Berher P. Sotsial'noe konstruirovaniye real'nosti. Traktat po sotsiologii znaniya / P. Berher, T. Lukman. — M.: Medium, 1995. — 323 s.]. [In Russian].
2. Bourdieu P. *Espace social et pouvoir symbolique*. [Russian edition: Burd'ë P'er. Sotsial'noe prostranstvo i simvolicheskaya vlast'. — Available at: <http://bourdieu.name/content/socialnoe-prostranstvo-i-simvolicheskaya-vlast>]. [In Russian].
3. Castells M. *The power of identity: The information age (Economy, society, and culture)* / M. Castells. Vol. 2. — Malden, Oxford, Carlton: Wiley-Blackwell, 2004.
4. Coser L. *The Functions of Social Conflict* [Russian edition: Kozer L. Funktsii sotsial'nogo konflikta / L. Kozer. — M.: Ideia-Press, Dom intellektual'noi knizhki, 2000. — S. 103.]. [In Russian].
5. Craig Y. *Place, National Identity and Posts—socialist transformations: an Introduction* / Y. Craig, D. Light // *Political Geography*. — Volume 20. — Issue 8, November 2001. — S. 945.
6. Dilihenskii H. H. *Sotsial'no-politicheskaya psikhologiya* [Social-political psychology]. — Moscow: Novaia shkola, 1996. — P. 166. [In Russian].
7. Dirk Ya. *Yevropeys'ka identichnost': fakty i vymysly*. 11 veresnya 2003 r. / Dirk Yakobs, Meyyer Robert. — Available at : <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page205.html> (Last accessed 01 November 2016).
8. Erikson E.H. *Identity Crisis in Autobiographic Perspective* [Russian edition: Erykson Э. Krizys identichnosti v avtobiograficheskoy perspektive (Frahment iz knizhki «istoriya zhizni i istoricheskiy moment», 1975) / E. Erykson // Lichnost'. Kul'tura. Obshchestvo. — 2008 — Vyp.1(40) — S. 56.] [In Russian]
9. Fadeeva L. A. *Politika identichnosti: aktory, stratehii, diskursy* [Policy of identity: actors, strategies, discourses] *Politicheskaya identichnost' i politika identichnosti v 2 t.: T.2 Identichnost' i sotsial'no-politicheskie izmeneniya v XXI veke / otv. red. I. S. Semenenko* [Political identity and policy of identity in 2 Vol. Vol.2 Identity and social-political changes in XXI century / ed by I.S. Semenenko]. — Moscow: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPЭN), 2012. — P.73. [In Russian]

10. Fromm E. *Escape from Freedom* [Russian edition: Fromm Э. Человеческий характер и социальный процесс / Э. Fromm // *Бегство от свободы* [Elektronniy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://avtonom.org/old/lib/theory/fromm/begstvo/pril.html>. — Nazva z ekranu.] [In Russian]
11. *Furio Cerutti Political identity of the Europeans?* // SAGE Publications Thesis Eleven, Number 72, London, February 2003.
12. Guibernau M. *The Identity of Nations* [Ukrainian edition: Gibernau M. *Identychnist' natsiyi* / M. Gibernau. — K.: Tempora, 2012. — S. 151.]
13. Hubar' O. *100 voprosov «za Odesu»* / O. Hubar'. — Odessa: Kinotsentr, 1994. — p. 4.
14. Kholodkovskii K. H. *Ideino-politicheskaia, partiinaia samoidentifikatsiia* [Political and ideological self-identification] *Politicheskaiia identichnost' i politika identichnosti v 2 t.: T.1 Identichnost' kak katehoriia politicheskoi nauki: slovar' terminov i poniatii* / otv. red. I.S. Semenenko. [Political identity and policy of identity in 2 Vol. Vol.1 Identity as a category of political science: a dictionary of terms and concepts / ed by I.S. Semenenko] — Moscow: Rossiiskaia politicheskaiia entsiklopediia (ROSSPЭN), 2012. — P. 100. [In Russian]
15. Lalli M. *Urban-related Identity: Theory, Measurement and Empirical Findings*. URL: M. Lalli. — Available at: <http://www.scribd.com/doc/78116044/Place-Identity> (Last accessed 01 November 2016).
16. Leibin V. *Slovar'-spravochnik po psikhoanalizu* [Dictionary of Psychoanalysis]. — Moscow: AST, 2010. — P. 342. [In Russian]
17. Lippmann W. *Public Opinion* [Russian edition: Lippman U. *Obshchestvennoe mnenie* / U. Lippman. — M.: Institut Fonda «Obshchestvennoe mnenie», 2004. — S. 74.] [In Russian]
18. Liyem A. *Zauvahy shchodo tsentral'noyevropeys'koyi identychnosti* / A. Liyem // Yi. — 1997. — Ch. 9.
19. Malinova O. Yu. *Makropoliticheskaiia identichnost'* [Macropolitical identity] *Politicheskaiia identichnost' i politika identichnosti v 2 t.: T. 1 Identichnost' kak katehoriia politicheskoi nauki: slovar' terminov i poniatii* / otv. red. I.S. Semenenko. [Political identity and policy of identity in 2 Vol. Vol.1 Identity as a category of political science: a dictionary of terms and concepts / ed by I.S. Semenenko] — Moscow: Rossiiskaia politicheskaiia entsiklopediia (ROSSPЭN), 2012. — P. 73. [In Russian]
20. Pantin V. Y. *Kollektivnaia identichnost'* [Collective identity] *Politicheskaiia identichnost' i politika identichnosti v 2 t.: T.1 Identichnost' kak katehoriia politicheskoi nauki: slovar' terminov i poniatii* / otv. red. I.S. Semenenko. [Political identity and policy of identity in 2 Vol. Vol.1 Identity as a category of political science: a dictionary of terms and concepts / ed by I.S. Semenenko] — Moscow: Rossiiskaia politicheskaiia entsiklopediia (ROSSPЭN), 2012. — P. 29. [In Russian]
21. *Politicheskaiia nauka: novye napravleniya* [Political science: new trends]. — Moscow: Veche, 1999. — P. 242. [In Russian]
22. Popova O. V. *Politicheskaiia identifikatsiia v usloviakh transformatsii obshchestva* [political identity in the situation of transformation of society] — Sankt-Prterburg: Izd-vo S. Peterb. un-ta, 2002. — P. 51.
23. Popova O. V. *Razvitie teorii politicheskoi identichnosti v otechestvennoi i zarubezhnoi politicheskoi nauke* [development of the theory of political identity in the domestic and international political sci-

ence] *Identichnost' kak predmet analiza: sbornik statei po itoham Vserossiiskoi nauchno-teoreticheskoi konferentsii* [identity as an object of analysis: a collection of articles on the results of the Russian scientific-theoretical conference] — IMEMO RAN, 2010. — P. 20.

25. Popova O. V. *Sotsial'no-demograficheskie faktory politycheskoi identichnosti* [Socio-demographic factors of political identity] — *Miscellanea humanitaria philosophiae: Ocherki po filosofii i kul'ture. Seriya «Mysliteli»*, Vol. 5 / K 60-letiiu professora Iurii Nikiforovicha Solonina. — Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburhskoe filosofskoe obshchestvo, 2001. — P. 170—184.

26. Potseluev S. P. *Simvolicheskie sredstva politicheskoi identichnosti. K analizu post-sovet-skikh sluchaev* [Symbolic means of political identity. By the analysis of the post-Soviet cases] *Transformatsiia identifikatsionnykh struktur v sovremennoi Rossii* [transformation of identity structures in modern Russia] — Moscow: Moskovskii obshchestvennyi nauchnyi fond, 2001. — P. 115.

Стаття надійшла 17.11.2016